

dr hab. Barbara Gąciarz, prof. AGH
Wydział Humanistyczny
AGH w Krakowie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Treli
pod tytułem:
„Stygmatyzacja i podwójne wykluczenie kobiet z niepełnosprawnością w perspektywie
filozofii kultury”.**

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr **Agnieszki Treli** pod tytułem **„Stygmatyzacja i podwójne wykluczenie kobiet z niepełnosprawnością w perspektywie filozofii kultury”** liczy 96 stron i składa się ze wstępu, czterech rozdziałów i zakończenia oraz jednego aneksu. Głównymi kwestiami podejmowanymi w rozprawie są dyskryminacja i wykluczenie kobiet z niepełnosprawnością, ujmowane w perspektywie koncepcji filozoficznych, antropologicznych i psychologicznych, które konstytuują modele i teorie wyjaśniające zjawiska stygmatyzacji, kształtowanie się i dynamikę tożsamości płciowej, wytwarzanie wzorów kulturowych i socjalizację do ról społecznych kobiety i mężczyzny. Autorka koncentruje się na wpływie czynników kulturowych i społecznych na tożsamość i uczestnictwo społeczne kobiet z niepełnosprawnością, a w zasadzie głównie na jednym aspekcie tego procesu – na strukturalnej presji społecznej wykluczającej te kobiety z życia społecznego i kulturowych mechanizmach legitymizujących taką sytuację.

Zgodnie z deklaracją Autorki: *„Dysertacja ma na celu poznawczą i kulturową analizę kumulacji czynników dyskryminujących w przypadku kobiet z niepełnosprawnością oraz związanych z tym implikacji psychologiczno-filozoficznych i socjologiczno-społecznych”*. W tym miejscu trzeba wyrazić krytyczną uwagę dotyczącą użytego sformułowania łączącego ze sobą kategorie nie zdefiniowane jasno i nie wiadomo dlaczego powiązane w jedno określenie. Co oznacza implikacja „socjologiczno-społeczna”? W angielskim tekście streszczenia określenie celu dysertacji jest ujęte o wiele bardziej umiejętnie i bez zbędnych neologizmów, jako *„.../ a cognitive analysis of the accumulation of discriminatory factors in the case of women with disabilities and the related psychological, philosophical, sociological, and social implications.”*

Deklarowany cel dysertacji nie został wyartykułowany w sposób jednoznacznie wskazujący do czego zmierza Autorka, gdyż nie proponuje ona żadnej tezy, której udowodnienie lub odrzucenie uznać można za istotny rezultat poznawczy przeprowadzonej analizy, co w konsekwencji prowadziło do modyfikacji stanu wiedzy o wybranym obszarze problemowym i mogłoby służyć również ważnej zmianie praktyki społecznej. A to ostatnie, jak się wydaje, jest właściwym motywem kierującym Autorką dysertacji, gdyż stwierdza ona,

że „Pracę wieńczy program antydyskryminacyjny kobiet z niepełnosprawnością ujęty w formie zwartych rekomendacji”. Autorka przyjmuje, że podwójna dyskryminacja kobiet z niepełnosprawnością jest faktem społecznym, zjawiskiem nie podlegającym podważaniu a jej zadaniem jest poszukiwanie narzędzi intelektualnych pozwalających lepiej zrozumieć mechanizmy tej dyskryminacji. W dużym stopniu jest to podejście lokujące wysłki analityczne Autorki na wczesnym etapie (pre-teoretycznym) procesu rozwijania modelu interpretacyjnego dla analizowanego zjawiska, co prawdopodobnie wyjaśnia brak jednoznacznie sformułowanej hipotezy.

Przyjąć więc należy, że fundamentalną intencją Autorki jest zbudowanie teoretycznych podstaw dla modelowej praktyki społecznej służącej eliminacji dyskryminacji kobiet z niepełnosprawnością. To tym bardziej czyni kwestie wyartykułowania ważnych poznawczo i praktycznie tez, przeprowadzenia ich krytycznej analizy i określenie możliwości modyfikacji praktyki społecznej, kluczowymi aspektami dla oceny trafności i wiarygodności podjętego przedsięwzięcia poznawczego. Przedstawiona do oceny dysertacja nie przynosi jednak spójnych i dostatecznie rozwiniętych konkluzji, które pozwoliłyby uznać, że stanowią one wystarczającą przesłankę do modyfikacji stanu wiedzy i praktyki społecznej. Konkludujący dysertację jednostronnicowy aneks jest w znacznym stopniu manifestem przekonań Autorki dotyczącym sposobów upodmiotowienia kobiet z niepełnosprawnością, a nie programem zmiany społecznej, gdyż pozbawiony jest zasadniczych wymiarów interwencji społecznej, takich jak zmiany instytucjonalne, projekt przebudowy świadomości społecznej czy choćby propozycje wykorzystywania mechanizmów funkcjonowania współczesnych społeczeństw informacyjnych i sieciowych.

Niemniej jednak docenić należy starania Autorki do podjęcia analizy zagadnienia, które ze względu na uwarunkowania społeczne i kulturowe, a także dominujące w naukach społecznych i humanistycznych paradygmaty jest zauważane niezwykle rzadko, a dogłębnie rozważane i poddawane kompleksowym próbom badania na poziomach teoretycznym i empirycznym wręcz sporadycznie. Należy więc uznać, iż pomimo niedostatków w sposobie wyartykułowania celów dysertacji i ograniczeń sposobu przeprowadzenia całego zamierzenia badawczego, osiągnięte rezultaty stanowią wart docenienia wkład w rozwój wiedzy o zagadnieniach odnoszących się do dyskryminacji kobiet z niepełnosprawnością.

Z całą pewnością trzeba uznać, że tematyka dysertacji odnosi się do bardzo ważnego zagadnienia dotyczącego kształtowania położenia społecznego kobiet z niepełnosprawnością we współczesnym społeczeństwie. Dotychczasowy dorobek studiów nad niepełnosprawnością wskazuje bowiem jednoznacznie, że aktywizacja i integracja społeczna kobiet

z niepełnosprawnością jest jednym z najtrudniejszych wyzwań, z którymi konfrontują się instytucje publiczne odpowiedzialne za wsparcie osób z niepełnosprawnościami, organizacje społeczne oferujące rozmaite formy usług i pomocy dla nich, czy wreszcie same te osoby. Kluczowym elementem normalizacji ich sytuacji w społeczeństwie jest tworzenie warunków dla realizacji modelu samodzielnego życia, najbardziej kompleksowej koncepcji wspomagania funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami w życiu społecznym, gospodarczym, kulturalnym i politycznym, której celem nadrzędnym jest zapewnienie podmiotowości tych osób. Z tego punktu widzenia niezwykle istotne jest pozyskiwanie rzetelnej i wyczerpującej wiedzy dotyczącej warunków osiągnięcia przez osoby z niepełnosprawnościami zdolności do samodzielnego kierowania swoim życiem, do zaspokajania potrzeb i aspiracji zgodnie z ich oczekiwaniami, ale także w sposób uznawany w danym społeczeństwie czy środowisku za godny, w pełni odpowiadający normom i standardom charakteryzującym funkcjonowanie osób postrzeganych jako sprawne. Przedstawiona dysertacja stanowi przyczynek do budowania takiej właśnie wiedzy i jest to bez wątpienia jej najważniejsza zaleta.

Pytaniem, które wszakże rodzi się w kontekście krytycznej i bardziej szczegółowej analizy zawartości prezentowanego tekstu jest to czy w dostatecznym i satysfakcjonującym stopniu spełnia on wymogi stawiane przed produktem intelektualnym mającym ambicje wpływania na kondycję społeczną pewnej kategorii ludzi? Czy, w tym konkretnym przypadku, przyczynia się do przełamania barier społecznych i kulturowych, a także ograniczeń poznawczych, które kształtują postrzeganie pozycji i roli kobiet z niepełnosprawnością i w następstwie tego określają ich szanse życiowe, ich możliwości uczestnictwa społecznego, a także ich samoświadomość?. Udzielenie jednoznacznie pozytywnej odpowiedzi na te pytania nie wydaje się możliwe. Przyczyny takiego stanu rzeczy przedstawię poniżej, analizując strukturę dysertacji, metodologię zastosowaną przez Autorkę, a także rezultaty jej dociekań.

W pierwszej kolejności trzeba się odnieść do postawy badawczej Autorki dysertacji, która przyjmuje wyraźnie paradygmat nauki zaangażowanej społecznie, jednoznacznie deklarującej wybory aksjologiczne i nie pozostawiającej wątpliwości, iż kwestie poddawane są analizie z powodu ich znaczenia dla urzeczywistnienia wartości istotnych dla Autorki, a jej krytyczne nastawienie ma za podłoże ocenę pozytywnego lub negatywnego charakteru relacji omawianej koncepcji teoretycznej, ideologii, zjawiska społecznego czy kulturowego do warunków spełnienia się ideałów, do których Autorka przywiązuje istotne znaczenie. Tym ideałem, który spełnia rolę imperatywu etycznego i zarazem dyrektywy metodologicznej jest

podmiotowość kobiet z niepełnosprawnością, ich pełne wyzwolenie od praktyk dyskryminacyjnych obecnych we współczesnych (i oczywiście przeszłych) społeczeństwach, umożliwienie im samorealizacji we wszystkich wymiarach egzystencji. Taka jednoznaczność aksjologiczna i otwarte manifestowanie swojej zaangażowanej postawy badawczej stanowi zaletę pracy, w tym znaczeniu, iż pozwala zrozumieć wybory Autorki dotyczące tego, które koncepcje teoretyczne i ideologie społeczne poddawać krytycznemu oglądowi oraz tego w jaki sposób są one analizowane. Wymagać należałoby jednak od Autorki pełnego wyartykułowania przyjmowanej postawy badawczej i jej konsekwencji dla omawianej problematyki. Nauka zaangażowana społecznie to nie tylko otwarte kierowanie się wyborami aksjologicznymi w dekonstruowaniu teorii i tworzeniu własnej koncepcji, ale również uznanie, że urzeczywistnienie ideałów wymaga skonstruowania i wdrożenia działań praktycznych, odnoszących się do przekształcania świata instytucjonalnego, przebudowy stosunków społecznych, modyfikowania kultury, treści i struktury świadomości społecznej. Nauka zaangażowana społecznie oznacza zawsze w swoim ostatecznym wyrazie konstruowanie programu interwencji społecznej i przesłanek do jej urzeczywistnienia. A to wymaga odniesienia się nie tylko do wymiaru intelektualnego procesów społecznych i kulturowych, ale również do ich wymiaru realnego. Oczywiście nie byłoby uzasadnione wymaganie od Autorki obszernego odnoszenia się do sfery realnej, do funkcjonowania osób z niepełnosprawnością we współczesnych realiach instytucjonalnych, ekonomicznych, medialnych, politycznych, etc. Ale znaczenie jej analiz i ich możliwe następstwa, byłyby o wiele lepiej zrozumiałe, gdyby umieściła je w holistycznej koncepcji wyjaśniającej położenie społeczne osób z niepełnosprawnościami. Takie możliwości dawałoby skorzystanie z dorobku studiów nad niepełnosprawnością (*disability studies*), intensywnie rozwijających się od kilkudziesięciu lat zarówno w krajach anglosaskich, jak i w Polsce. Odniesienia do tego dorobku pojawiają się w tekście dysertacji (uwagi o modelu społecznym niepełnosprawności), lecz Autorka nie sięga głębiej do tez i rezultatów badań, które mogą stanowić ważne przesłanki dla interpretowania istoty zjawiska niepełnosprawności, jak i tworzyć podstawy polityk publicznych wobec niepełnosprawności.

Uznać wypada jednak, że Autorka koncentrując się na aspektach filozoficznych i antropologicznych niepełnosprawności, mogła pozostawić dorobek studiów empirycznych nad niepełnosprawnością poza obszarem swojej analizy, choć konsekwencją takiego wyboru jest zawężenie przekazu dysertacji do wyrażanej konstatacji o podwójnym wykluczeniu kobiet z niepełnosprawnością i krzywdzie jakiej zaznają w związku z tym oraz do wykazania, że ideologie emancypacyjne, takie jak feminizm, dotychczas ignorowały w swojej krytyce

społeczeństwa i kultury zagadnienie ich specyficznej pozycji i potrzeb. Konstatacje te pozostają na pewnym poziomie ogólności i nie przekładają się na pełną analizę uwarunkowań stosunku społeczeństw do problemów kobiet z niepełnosprawnością i szeregu innych zagadnień mających znaczenie dla zrozumienia dynamiki tego problemu i określenie przestrzeni dla interwencji społecznej zmieniającej sytuację kobiet z niepełnosprawnościami we współczesnym społeczeństwie. Podkreślić jednak trzeba, że taki rezultat działań analitycznych Autorki jest wynikiem wyboru obszaru tematyki i kontekstu teoretycznego, w którym go umieściła, a nie braku umiejętności przeprowadzenia analiz i procesu badawczego.

W drugiej kolejności odnieść się trzeba do konstrukcji pracy, do jej struktury. Składa się ona z czterech rozdziałów, z których pierwsze trzy mają charakter odrębnych, do pewnego stopnia samodzielnych esejów poświęconych zagadnieniom powiązanim z problematyką dysertacji: definiowaniu pojęć stygmatyzacji i wykluczenia, niepełnosprawności w perspektywie filozofii kultury (choć w istocie rzeczy treścią rozdziału jest przedstawienie stosunku feminizmu do kwestii kobiet z niepełnosprawnością na przestrzeni jego ewolucji od dziewiętnastowiecznego ruchu sufrażystek do koncepcji postfeministycznych), filozoficznym kontekstom cielesności kobiet. Rozdział czwarty przedstawia analizę treści blogów dwóch kobiet z niepełnosprawnością oraz próbę uogólnienia rozważań zawartych w rozdziałach wcześniejszych. Jak już podkreśliłam, poszczególne rozdziały stanowią odrębne całości a powiązanie między nimi – poza deklaracjami Autorki – nie jest zarysowane w pełni przekonująco. Nie podważając jakości i znaczenia zarówno analiz, jak i konkluzji zawartych w poszczególnych rozdziałach, nie można uznać, że służą one w pełni budowie kompletnej konstrukcji teoretycznej, która otwierałaby nową przestrzeń dla interpretacji, wyjaśniania i zmieniania zjawisk będących przedmiotem badania. Analizy teoretyczne Autorki stanowią zbiór rozważań, które określają przedpole dla sformułowania pewnego ogólnego modelu i zespołu tez teoretycznych systematyzujących wyjaśnienia i dyrektywy metodologiczne dla całego obszaru zagadnień konstytuujących problem określony jako pozycja społeczna i emancypacja kobiet z niepełnosprawnością. Taka koncepcja czy model nie zostały jasno wyeksponowane przez Autorkę, co robi wrażenie, że konstrukcja dysertacji nie jest domknięta. Rozważania zawarte w trzech teoretycznych rozdziałach pracy są więc wstępną dyskusją nad pojęciami i konstruktami teoretycznymi, które pozwalają na interpretowanie problematyki niepełnosprawności, która nie znajduje kontynuacji w wyartykułowaniu wynikającego z przeprowadzonych rozważań modelu niepełnosprawności, a w szczególności modelu zmiany społecznej i kulturowej eliminującej dyskryminację kobiet z niepełnosprawnością ze współczesnych społeczeństw. Można więc uznać, że dysertacja jako

przedsięwzięcie poznawcze jest produktem wstępnym, który powinien mieć kontynuację, zwieńczenie w postaci rozwiniętej koncepcji interwencji społecznej na rzecz kobiet z niepełnosprawnością. Oczekiwanie takiego rezultatu jest podyktowane zastosowaniem najwyższych standardów metodologicznych i teoretycznych do oceny konstrukcji dysertacji i fakt, że nie są one spełnione w tym wypadku nie oznacza negatywnej oceny całości działań analitycznych Autorki. Uznać należy, że pomimo zgłoszonych niedostatków stanowią one wartościowy wkład w rozwijanie koncepcji teoretycznych i metodologii służących rozwojowi badań nad uwarunkowaniami położenia społecznego kobiet z niepełnosprawnością.

W tym kontekście konieczne jest odniesienie się do zawartości i funkcji rozdziału czwartego w całości dysertacji. Jest on interesującą próbą uzupełnienia prowadzonych rozważań o analizę materiału empirycznego, przedstawieniem realnego doświadczenia niepełnosprawności i praktyk dyskryminacyjnych w oparciu o świadectwa dwóch kobiet, które dzielą się swoimi refleksjami, spostrzeżeniami i doznaniem w blogach internetowych. Walorem tej prezentacji jest jej autentyczność. Wadą, charakter jednostkowego doświadczenia, a także zupełnie inny kontekst kulturowy aktów ekspresji. Nie ujmując niczego walorem heurystycznym odwołania się do analizy treści wybranych blogów, warto wskazać, że istnieje rodzima blogosfera osób z niepełnosprawnościami, z której możnaby zaczerpnąć świadectwa kobiet z niepełnosprawnościami i przybliżyć się w oparciu o nie do zrozumienia istoty ich problemów egzystencjalnych. Rozszerzenie spektrum analizowanych blogów, forów internetowych czy przekazów mediów społecznościowych pozwoliłoby na wyczerpujące określenie zakresu realnych problemów, z którymi konfrontują się kobiety z niepełnosprawnościami. Niemniej jednak przedstawiona analiza blogów jest z pewnością wartościowym poznawczo działaniem pozwalającym wniknąć w strukturę wyzwań psychologicznych i społecznych stojących przed kobietami z niepełnosprawnościami. Tak ukształtowany rozdział czwarty stanowiłby wartość samą w sobie i był logiczną konsekwencją podejścia Autorki polegającego na przedstawianiu samodzielnych tematycznie, odrębnych esejów, szkiców, gdyby nie to, że ta logika konstruowania dysertacji została złamana wskutek umieszczenia w tym rozdziale paragrafu 4.3 *„Stygmatyzacja i wykluczenie oraz dyskryminacja kobiet z niepełnosprawnością w świetle badań naukowych”*, który w istocie rzeczy jest próbą podsumowania, zsyntetyzowania rezultatów analiz prowadzonych we wszystkich rozdziałach pracy. W miejsce w pełni samodzielnego, kompletnego rozdziału, w którym Autorka całościowo wykladałaby koncepcję wynikającą z przeprowadzonych analiz, otrzymujemy dziesięciostronnicowe omówienie różnych wątków dotyczących pozycji społecznej i

problemów dyskryminacji kobiet z niepełnosprawnością. Taka konstrukcja rozdziału czwartego wymagałaby modyfikacji, aby w sposób w pełni satysfakcjonujący odzwierciedlić podsumowywane rezultaty procesu badawczego.

Problem z konstrukcją pracy i realizacją celów poznawczych i ewentualnych celów społecznych (a te są deklarowane przez Autorkę i stanowią niewątpliwie ważny składnik podejścia stosowanego przez nią), który unaocznia rozdział czwarty polega na tym, że Autorka swoje analizy umieszcza w wąskich obszarach tematycznych, ograniczonych w istocie rzeczy do rozważań o charakterze terminologicznym lub do krytycznej analizy ideologii społecznych z punktu widzenia ich znaczenia (lub jego braku) dla przeciwdziałania dyskryminacji kobiet z niepełnosprawnością, podczas gdy jednocześnie próbuje formułować tezy odnoszące się do holistycznie pojmowanej kondycji społecznej i ekonomicznej oraz sytuacji kulturowej kobiet z niepełnosprawnościami. Zmierzenie się z tymi kwestiami wymagałoby wyjścia poza krąg omawianych zagadnień, a przede wszystkim poza krąg cytowanej literatury, w głównej mierze związanej z badaniami i koncepcjami psychologicznymi i z zakresu pedagogiki specjalnej. Widać to w szczególności w rozdziale pierwszym, w paragrafie 1.2 „*Wybrane wymiary niepełnosprawności*”, w którym trudno dopatrzeć się charakterystyki złożoności problematyki niepełnosprawności, którą prezentują współczesne studia nad niepełnosprawnością, mające multidyscyplinary charakter. Ich dorobek obejmuje ustalenia praktycznie wszystkich dyscyplin nauk społecznych i humanistycznych, co pozwala na głębokie wniknięcie w mechanizmy kształtujące położenie społeczno-ekonomiczne osób z niepełnosprawnością oraz na zrozumienie uwarunkowań ich funkcjonowania w różnorodnych rolach społecznych: od ról płciowych (kobiety, mężczyzny, żony, męża, kochanki czy kochanka) i rodzinnych (dziecka, ojca, matki) po role obywatelskie, role ekonomiczne (konsumenta, pracownika, przedsiębiorcy), role związane z uczestnictwem społecznym (sąsiada, aktywisty organizacji społecznych, działacza samorządu) i politycznym czy też uczestnictwem w kulturze (odbiorca dzieł artystycznych, twórca, animator aktywności kulturalnej).

Krytycznie odnieść się trzeba do wykorzystania bazy bibliograficznej i sposobu relacjonowania treści koncepcji teoretycznych i poglądów wielu autorów. Po pierwsze, wiele koncepcji i wielu twórców koncepcji filozoficznych, socjologicznych czy antropologicznych jest wzmiankowanych w tekście pracy (niekiedy w formie listy nazwisk wymianych hurtem w nawiasach do zasadniczego tekstu), ale bez wskazania konkretnych prac czy nazwy określającej ich oryginalne koncepcje. Odpowiednie informacje nie pojawiają się więc ani w formie przypisów, ani też w postaci pozycji w bibliografii. Oznacza to pewną nonszalancję w

traktowaniu źródeł i w posługiwaniu się terminologią zaczerpniętą z pośrednio poznanych opracowań. Po drugie, Autorka w prezentowaniu określonego problemu, ogranicza się zwykle do cytowania bardzo niewielkiego zakresu literatury, niekiedy wręcz relacjonując dane zagadnienie na podstawie jednego opracowania. Jej wnioski są oparte na wąskiej bazie źródłowej i nie przedstawiają sobą waloru krytycznej analizy porównawczej rozmaitych podejść w celu wyboru najbardziej przydatnej poznawczo koncepcji dla prowadzenia badań własnych.

Powyższe krytyczne uwagi wobec rozprawy doktorskiej wynikają z odniesienia jej tekstu do najwyższych standardów jakie można zastosować w przypadku oceny tego rodzaju dzieła. Oznacza to, że przedstawiona do oceny dysertacja doktorska nie spełnia wymogów dzieła wybitnego, w najwyższym stopniu wypełniającego kryteria oryginalnego i nowatorskiego dzieła naukowego. Niemniej jednak oceniany tekst, pomimo jego wad i braków, z pewnością może być zakwalifikowany jako dzieło spełniające w stopniu dostatecznym kryteria odnoszące się do prac doktorskich.

Podsumowując moją ocenę pracy, chciałabym przedstawić i podkreślić również kilka uwag, wskazujących na dobre strony czy zalety dysertacji. Po pierwsze, do jej zalet zaliczam – pomimo wskazanych wad - wspomnianą wcześniej konstrukcję. Jest zwarta i logiczna. Autorka najpierw prezentuje analizę koncepcji teoretycznych, a następnie dokonuje studium przypadków i przeglądu wyników badań empirycznych, by na koniec pokusić się o rekomendacje dla praktyki społecznej. Analizy teoretyczne przeprowadzone przez Autorkę dotyczą zagadnień kluczowych dla problematyki dysertacji i prowadzą do ważnych ustaleń terminologicznych (definicje pojęć) oraz do określenia istotnych źródeł dyskryminacji kobiet z niepełnosprawnością. Świadczy to o kompetencji metodologicznej Autorki i umiejętności właściwego doboru przedmiotu analizy. Wyrażone wcześniej krytyczne uwagi wobec konstrukcji pracy są istotne z punktu widzenia modelowego, spełniającego najwyższe standardy, sposobu prowadzenia analiz teoretycznych i konstruowania koncepcji teoretycznych przez badacza podejmującego takie zadanie. Gdyby wskazane wcześniej niedomogi podejścia Autorki do konstruowania analiz teoretycznych, były usunięte, to praca z pewnością nabrałaby większych walorów naukowych a przedstawiane tezy byłyby mocniej uzasadnione. Niemniej jednak zawartość analiz i tez teoretycznych Autorki jest istotna, spełnia warunki poprawności i stanowi podstawę dla prowadzenia dalszych studiów teoretycznych i badań empirycznych.

Po drugie, uważam, że na pozytywną ocenę zasługuje część empiryczna, w której Autorka wykazała znaczną biegłość w analizie treści danych zastanych. Wybrana przez

Autorkę metoda studium przypadku jako sposób prezentowania ewidencji empirycznej dla ustaleń teoretycznych, jest interesującym zabiegiem metodologicznym, uznawanym we współczesnych naukach społecznych jako całkowicie zasadne postępowanie badawcze. Autorka stosuje tę metodę poprawnie i uzyskuje rezultaty ważne dla zrozumienia istoty analizowanych zjawisk. W tym kontekście należy uznać, że empiryczna część pracy spełnia właściwie swoje funkcje w odniesieniu do całokształtu rozważań Autorki. W świetle zastosowanej metody badania empirycznego, wskazany przeze mnie brak wyczerpującego omówienia i analizy porównawczej wyników badań empirycznych nad położeniem społeczno-ekonomicznym osób z niepełnosprawnościami ma mniejsze znaczenie dla całości analizy przeprowadzonej przez Autorkę.

Po trzecie, Autorka wykazała znajomość dorobku teoretycznego współczesnej filozofii i antropologii w odniesieniu do bardzo specyficznego zakresu problematyki jaką jest seksualność i cielesność. Autorka wykazuje dobrą orientację w kluczowych koncepcjach odnoszących się do tej problematyki oraz umiejętność ich zastosowania do interpretowania zjawisk dotyczących kobiet z niepełnosprawnością. Spojrzenie na sytuację kobiet z niepełnosprawnością przez pryzmat ich tożsamości płciowej i wykonywanie ról społecznych związanych ze sferą seksualności stanowi niewątpliwie oś całości jej rozważań. Jest to zapewne powód dla którego Autorka w niewielkim stopniu odnosi się do innych wymiarów kondycji społecznej kobiet z niepełnosprawnością oraz do wiążącego się z nimi dorobku studiów nad niepełnosprawnością.

Praca doktorska przygotowana przez mgr Agnieszkę Trelę nie jest łatwa do oceny i recenzowania. Jak wskazałam we wcześniejszych częściach recenzji, praca ta jest w istocie rzeczą studium wstępnym omawianej problematyki, na podstawie której należałoby, rozwijając strukturę tekstu i jego bazę źródłową, stworzyć opracowanie w sposób wyczerpujący i znacznie bardziej satysfakcjonujący poznawczo odnoszące się do zagadnienia dyskryminacji kobiet z niepełnosprawnością. Autorka stała przed wielkim wyzwaniem, gdyż problematyka wybrana przez nią jako przedmiot analizy nie jest zbyt obszernie i często podejmowana przez badaczy zajmujących się zagadnieniami niepełnosprawności, toteż koncepcje interpretujące dyskryminację kobiet z niepełnosprawnością nie są dobrze ugruntowane. Autorka podjęła się zadania ważnego dla określenia istoty i struktury tego zjawiska. Mając na uwadze pionierski charakter podjętej tematyki, znaczenie i wagę poruszonych w dysertacji zagadnień a także skalę trudności w zajmowaniu się zagadnieniami

będącymi głównym przedmiotem dysertacji, stwierdzam, że przedstawiony tekst spełnia wymagania stawiane przed rozprawami doktorskimi, choć osiągnięcie najwyższych standardów w tym zakresie wymagałoby podjęcia dalszego wysiłku badawczego i istotnego przepracowania tekstu.

Biorąc pod uwagę wszystkie przedstawione słabe i mocne strony dysertacji mgr Agnieszki Treli uważam, że spełnia ona kryteria pracy doktorskiej w rozumieniu ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2003 r. nr 65 poz. 595 z późn. zm.) i wniokuję o dopuszczenie do publicznej obrony.

Dr hab. Barbara Gąciarz, prof. AGH

Kraków, 7 września 2020 r.